

ЕМПАТІЯ ЯК КРИТЕРІЙ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Ятчук М.С. Емпатія як критерій психологічної компетентності працівників Державної кримінально-виконавчої служби України. У статті розглядається емпатія як критерій психологічної компетентності працівників Державної кримінально-виконавчої служби України. Досліджено структуру емпатії працівників органів та установ виконання покарань та показано, що компоненти виражені у такій послідовності: здатність до проникнення в емпатії; раціональний канал емпатії; настанови, що підкріплюють емпатію; інтуїтивний канал емпатії; емоційний канал емпатії; ідентифікація в емпатії. Визначено загальний рівень емпатії працівників Державної кримінально-виконавчої служби України. Запропоновано напрями підвищення рівня емпатії як критерію психологічної компетентності працівників Державної кримінально-виконавчої служби України.

Ключові слова: емпатія, структура емпатії, рівень емпатії, психологічна компетентність, професійна діяльність.

Ятчук М.С. Эмпатия как критерий психологической компетентности работников Государственной уголовно-исполнительной службы Украины. В статье рассматривается эмпатия как критерий психологической компетентности работников Государственной уголовно-исполнительной службы Украины. Исследована структура эмпатии работников органов и учреждений исполнения наказаний и показано, что компоненты выражены в такой последовательности: способность к проникновению в эмпатии; рациональный канал эмпатии; установки, подкрепляющие эмпатию; интуитивный канал эмпатии; эмоциональный канал эмпатии; идентификация в эмпатии. Определен общий уровень эмпатии работников Государственной уголовно-исполнительной службы Украины. Предложены направления повышения уровня эмпатии как критерия психологической компетентности работников Государственной уголовно-исполнительной службы Украины.

Ключевые слова: эмпатия, структура эмпатии, уровень эмпатии, психологическая компетентность, профессиональная деятельность.

Постановка проблеми. На сучасному етапі реформування Державної кримінально-виконавчої служби (далі – ДКВС) України постає питання забезпечення якісного виконання працівниками органів та установ виконання покарань професійних обов'язків. Успішність виконання яких значною мірою залежить від рівня сформованості психологічної компетентності працівників органів та установ виконання покарань. Тут на особливу увагу заслуговує питання емпатії як критерію психологічної компетентності працівників ДКВС України. Виконання кримінальних покарань пов'язано з низкою чинників, що негативно впливають на працівників й призводять до проявів агресії, жорстокості, конфліктності, девіантної поведінки тощо. Агресивна поведінка працівників не сприяє процесам виправлення та ресоціалізації засуджених, а навпаки формує у останніх жорстокість, ненависть, непокору та ін. Емпатія ж надає можливість працівникам органів та установ виконання покарань бути співчутливими, доброзичливим, терпимими, викликати щирість та довіру у співрозмовника, поставити себе на місце іншої людини

(засудженого, колеги по службі та ін.) та зрозуміти її внутрішній світ (думки, бажання, прагнення), психоемоційний стан.

Працівники ДКВС України повинні бути прикладом для оточуючих, перевиховувати засуджених, повертати їх до життя у суспільстві, спілкування з оточуючими. Для цього працівники органів та установ виконання покарань повинні бути емпатійними, співчутливими, самі повинні уміти спілкуватись (встановлювати контакт з незнайомими людьми, викликаючи довіру, здійснювати вплив на поведінку засудженого тощо)

Вивчення рівня сформованості емпатії працівників ДКВС України надасть можливість вирішити питання підвищення рівня сформованості психологічної компетентності працівників органів та установ виконання покарань.

Аналіз останніх публікацій. На сучасному етапі окремі аспекти проблеми емпатії у прикордонників, працівників органів та установ виконання покарань безпосередньо чи опосередковано вивчали Т.В. Кушнірова, Т. Сніца, М.М. Чичуга та інші. Проте питання емпатії як критерію психологічної компетентності працівників органів та установ виконання покарань залишаються без належної уваги, що й зумовило вибір теми нашого дослідження.

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – дослідити особливості емпатії як критерію психологічної компетентності працівників ДКВС України.

Виклад методики і результатів дослідження. Діяльність працівників органів та установ виконання покарань пов'язана з особливими умовами. Так, працівники ДКВС України спілкуються з засудженим, які можуть проявляти агресію, чинити опір, провокувати конфлікти тощо. Також працівники беруть участь у затриманні засуджених, які скоїли втечі. Це можуть бути озброєні особи. Працівники звільняють від захоплення засудженими інших працівників, громадян. Відомо випадки коли працівники органів та установ виконання покарань самі зазнають нападу з боку засуджених, перебувають в умовах, що становлять загрозу для їх життя та здоров'я тощо.

Працівники ДКВС України нерідко працюють в умовах дефіциту інформації, нестачі часу, потреби у терміновій оцінці ситуації та своєчасному прийнятті рішень, перевтоми, фізичних та психічних перевантажень, небезпеки для життя та здоров'я та ін.

Як відомо, серед працівників органів та установ виконання покарань зустрічаються такі особи, які зазнають впливу деформуючих чинників на особистість й, відповідно, на поведінку, вчиняють злочини, здійснюють суїцид, звільняються зі служби, не бажають продовжувати службу у системі виконання кримінальних покарань.

Таким чином, професійна діяльність працівників ДКВС України передбачає взаємодію з іншими людьми, обмін інформацією та вплив на інших в особливих умовах. Де важливе місце належить емпатії. Постає питання про те який саме критерій психологічної компетентності працівників органів та установ виконання покарань сприяє цьому. Психологічна компетентність працівників органів та установ виконання покарань є цілісною системою, а її формування залежить від мотивації, бажання, усвідомлення мети.

Пропонуємо розглянути емпатію як критерій психологічної компетентності працівників ДКВС України.

Так, Т. Сніца пропонує розглядати емпатію як показник полікультурної компетентності у майбутніх офіцерів-прикордонників та зазначає, що рівень сформованості полікультурної компетентності є низьким та середнім і потребує розвитку [5].

Вивчення наукових праць свідчить, що емпатія – це соціально-психологічний

феномен, що забезпечує розуміння відношень, почуттів, психічних станів іншої особи; це індивідуально-психологічна властивість людини, що забезпечує співчуття, співпереживання [1; 4].

Таким чином, емпатія працівників ДКВС України дає можливість зрозуміти психоемоційний стан засуджених (стан депресії, апатії тощо) й адекватно реагувати на їх поведінку. Також емпатія допомагає працівникам органів та установ виконання покарань встановлювати контакт, тобто сприяє успішному спілкуванню. Крім того, забезпечує профілактику конфліктів, підтримує позитивний соціально-психологічний клімат у колективі працівників та засуджених.

Вивчення наукових джерел [1; 2; 4; 5; 6] дає можливість стверджувати, що емпатія працівників ДКВС України забезпечує:

- ефективність спілкування працівників;
- позитивний психоемоційний стан працівників і засуджених;
- знижує рівень конфліктності в органах та установах виконання покарань;
- оптимізацію соціально-психологічного клімату в колективі працівників й засуджених;
- профілактику девіантної поведінки працівників і засуджених;
- успішність процесів виправлення та ресоціалізації засуджених.

Для вивчення емпатії як критерію психологічної компетентності працівників ДКВС України було проведено емпіричне дослідження. У якому взяли участь слухачі факультету заочного навчання Інститут кримінально-виконавчої служби та працівники Ірпінського виправного центру № 132. Усі досліджувані перебувають на службі в органах та установах виконання покарань. Загальна кількість вибірки становить 100 осіб.

Основою дослідження стала діагностика працівників органів та установ виконання покарань за методикою дослідження рівня емпатичних здібностей особистості В. Бойка та знаходження кореляційних зв'язків між рівнем емпатії працівників та умінням спілкуватись (тест «Чи всіміте Ви спілкуватись?» переклад та модифікація В.С. Медведєв, В.М. Синьов).

Дослідження структури емпатії працівників ДКВС України за методикою вивчення емпатичних здібностей В. Бойка показує вираженість окремих показників: раціональний канал емпатії, емоційний канал емпатії, інтуїтивний канал емпатії, настанови, що підкріплюють емпатію, здатність до проникнення в емпатії, ідентифікація в емпатії.

Так, раціональний канал емпатії працівників органів та установ виконання покарань має середнє значення $2,74 \pm 1,24$. Цей показник свідчить про спрямованість працівників на стан, проблеми, поведінку іншої людини (засудженого, колеги по службі тощо).

У 36% працівників органів та установ виконання покарань виявлено дуже низький рівень раціонального каналу емпатії, у 50% – знижений рівень, у 7% – середній рівень, у 7% – високий рівень.

Емоційний канал емпатії працівників ДКВС України має середнє значення $1,88 \pm 1,12$. Цей показник відображає здатність працівників органів та установ виконання покарань співчувати, співпереживати, допомагати іншим людям (засудженим, громадянам та ін.). 68% працівників органів та установ виконання покарань мають дуже низький рівень емоційного каналу емпатії, 26% – знижений рівень, 6% – середній рівень. Не виявлено працівників з високим рівнем за цим показником емпатії.

Інтуїтивний канал емпатії працівників органів та установ виконання покарань має середнє значення $2,25 \pm 1,57$. Цей показник відображає здатність працівників ДКВС

України передбачати поведінку іншої людини, за умов нестачі інформації про неї, спираючись на досвід, що міститься у підсвідомому.

У 63% працівників ДКВС України виявлено дуже низький рівень інтуїтивного каналу емпатії, у 18% – знижений рівень, у 12% – середній рівень, у 7% – високий рівень.

Інший структурний компонент емпатії працівників ДКВС України – це настанови, що підкріплюють емпатію, має середнє значення $2,37 \pm 1,19$. Цей показник вказує на установку, переконання, що забезпечують відкритість раціонального, емоційного та інтуїтивного каналів емпатії у працівників органів та установ виконання покарань.

50% працівників органів та установ виконання покарань мають дуже низький рівень настанов, що підкріплюють емпатію, 31% – знижений рівень, 19% – середній рівень. Не виявлено працівників з високим рівнем за цим показником емпатії.

Здатність до проникнення в емпатії працівників органів та установ виконання покарань має середнє значення $3,33 \pm 1,22$. Цей показник свідчить про важливу властивість працівників ДКВС України, а саме уміння викликати довіру, відкритість та щирість у іншої людини (засудженого, колеги по службі тощо).

Встановлено, що 31% працівників органів та установ виконання покарань мають дуже низький рівень здатності до проникнення у емпатію, 19% – знижений рівень, 50% – середній рівень. Не виявлено працівників з високим рівнем за цим показником емпатії.

Ідентифікація в емпатії працівників ДКВС України має середнє значення $1,78 \pm 1,18$. Цей показник відображає уміння працівників органів та установ виконання покарань поставити себе на місце іншої людини та зрозуміти її почуття, внутрішній світ, поведінку.

У 81% працівників ДКВС України виявлено дуже низький рівень ідентифікації у емпатії, у 12% – знижений рівень, у 7% – середній рівень, у 0% – високий рівень.

За результатами проведеного дослідження відомо, що середнє значення загального рівня емпатії у працівників органів та установ виконання покарань становить $14,31 \pm 4,21$, що відповідає дуже низькому рівню емпатії.

Проведене дослідження показує, що у працівників ДКВС України в структурі емпатії компоненти виражені у такій послідовності:

- здатність до проникнення в емпатії;
- раціональний канал емпатії;
- настанови, що підкріплюють емпатію;
- інтуїтивний канал емпатії;
- емоційний канал емпатії;
- ідентифікація в емпатії.

Отже, працівники ДКВС України мають найбільш виражену здатність викликати відкритість та довіру під час спілкування, а найменш – уміння поставити себе на місце іншого, щоб зрозуміти його внутрішній стан.

Крім того, встановлено, що серед працівників ДКВС України 55% мали дуже низький рівень емпатії, 38% – низький рівень емпатії, 7% мали середній рівень емпатії, відсутні особи з високим рівнем емпатії.

Таким чином, за результатами дослідження встановлено, що серед працівників органів та установ виконання покарань не виявлено осіб з високим рівнем емпатії, а переважають особи з дуже низьким рівнем емпатії.

Також встановлено статистично значущий кореляційний зв'язок сумарного показника емпатії працівників ДКВС України з невмінням спілкуватись ($r = -0,599$; $p \leq 0,01$). Для дослідження уміння спілкуватись працівників органів та установ виконання покарань

використовували методику «Чи вмієте Ви спілкуватись?» (переклад та модифікація В.С. Медведєва, В.М. Синьова).

Отриманий кореляційний зв'язок свідчить, що із зростанням загального рівня емпатії знижується рівень невміння спілкуватись у працівників органів та установ виконання покарань. Отже, працівники ДКВС України, завдяки розвитку емпатії, стають успішними співрозмовниками.

Для успішного вирішення службових завдань працівники органів та установ виконання покарань повинні бути емпатійними, розуміти інших, співпереживати тощо.

Підвищення рівня емпатії як критерію психологічної компетентності працівників ДКВС України потрібно здійснювати за такими напрямками:

- формування у працівників спрямованості на стан, проблеми, поведінку іншої людини (засудженого, колеги по службі тощо);
- розвиток здатності працівників органів та установ виконання покарань співчувати, співпереживати, допомагати іншим людям (засудженим, громадянам та ін.);
- формування здатності працівників ДКВС України передбачати поведінку іншої людини, за умов нестачі інформації про неї, спираючись на досвід, що міститься у підсвідомому;
- забезпечення формування такої установки, переконання, що сприяє відкритості раціонального, емоційного та інтуїтивного каналів емпатії у працівників органів та установ виконання покарань;
- розвиток уміння викликати довіру, відкритість та щирість у іншої людини (засудженого, колеги по службі тощо);
- формування уміння працівників органів та установ виконання покарань поставити себе на місце іншої людини та зрозуміти її почуття, внутрішній світ, поведінку.

Психологічна робота з працівниками ДКВС України, що здійснюється психологами по роботі з персоналом та старшими інспекторами з виховної та соціально-психологічної роботи з персоналом відділів (секторів) по роботі з особовим складом органів та установ виконання покарань, повинна бути спрямована на підвищення рівня емпатії та формування психологічної компетентності й включати:

- 1) психодіагностику рівня сформованості емпатії у працівників і встановлення її взаємозв'язку з іншими критеріями та показниками;
- 2) читання лекцій та міні-лекцій працівникам, метою яких є формування співчуття та співпереживання;
- 3) проведення психологічних та професійно-психологічних тренінгів з працівниками для розвитку емпатійних здібностей;
- 4) здійснення психологічного консультування працівників для корекції рівня емпатії;
- 5) проведення індивідуальних бесід з працівниками для формування мотивації до розвитку власної емпатії.

Крім того, потрібно враховувати, що формування емпатії як критерію психологічної компетентності працівників органів та установ виконання покарань відбувається поетапно та пов'язано з усвідомленням мети. Формування психологічної компетентності працівників не є простим наслідком виконання професійних обов'язків.

Важливо забезпечити проведення тренінгової роботи з працівниками ДКВС України для підвищення рівня емпатії. Оскільки «впровадження нових інтерактивних, суб'єктно-діяльних технологій навчання, зокрема проведення професійно-психологічних тренінгів має стати наріжним каменем формування нового покоління справжніх

професіоналів, які відчувають себе гідними фахівцями, творчими особистостями, а не слухняними, «бездумними» виконавцями» [3, с. 198].

Отже, актуальним постає питання посилення ролі психологічної служби у роботі з персоналом ДКВС України, використання тренінгових технологій, забезпечення психологічного супроводження розвитку емпатії як критерію психологічної компетентності працівників органів та установ виконання покарань.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

1. За результатами методики для виявлення рівня емпатії В. Бойка встановлено, що серед працівників ДКВС України 55% мали дуже низький рівень емпатії, 38% – низький рівень емпатії, 7% мали середній рівень емпатії, відсутні особи з високим рівнем емпатії.

2. Результати дослідження показують, що у працівників ДКВС України в структурі емпатії компоненти виражені у такій послідовності: здатність до проникнення в емпатії; раціональний канал емпатії; настанови, що підкріплюють емпатію; інтуїтивний канал емпатії; емоційний канал емпатії; ідентифікація в емпатії.

3. Проведене дослідження показує, що у працівників органів та установ виконання покарань емпатія має позитивний взаємозв'язок з умінням спілкуватись.

4. Підвищення рівня емпатії як критерію психологічної компетентності працівників ДКВС України потрібно здійснювати за такими напрямками: формування у працівників спрямованості на стан, проблеми, поведінку іншої людини (засудженого, колеги по службі тощо); розвиток здатності працівників органів та установ виконання покарань співчувати, співпереживати, допомагати іншим людям (засудженим, громадянам та ін.); формування здатності працівників ДКВС України передбачати поведінку іншої людини, за умов нестачі інформації про неї, спираючись на досвід, що міститься у підсвідомому; забезпечення формування такої установки, переконання, що сприяє відкритості раціонального, емоційного та інтуїтивного каналів емпатії у працівників органів та установ виконання покарань; розвиток уміння викликати довіру, відкритість та щирість у іншої людини (засудженого, колеги по службі тощо); формування уміння працівників органів та установ виконання покарань поставити себе на місце іншої людини та зрозуміти її почуття, внутрішній світ, поведінку.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отримані результати вказують на необхідність розробки та впровадження цілісної програми психологічного супроводження підвищення рівня емпатії працівників органів та установ виконання покарань, що буде позитивно позначатись на їх професійній діяльності. Також актуальним постає проблема вивчення інших критеріїв психологічної компетентності працівників ДКВС України та розробки програм їх розвитку.

Список використаних джерел

1. Журавльова Л.П. Психологія емпатії: монографія / Л.П. Журавльова. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 328 с.
2. Кушнірова Т.В. Професійно-психологічна підготовка працівників ДКВС щодо нейтралізації негативних психічних станів та профілактики суїцидальної поведінки / Т.В. Кушнірова. – К.: «МП Леся», 2014. – 60 с.
3. Мороз Л.І. Професійно-психологічний тренінг у становленні особистості фахівця (на прикладі працівників ОВС): монографія / Л.І. Мороз. – Івано-Франківськ: ЗАТ Надвірн. друк., 2007. – 312 с.

4. Сакалюк О.П. Емпатія як соціально-психологічний феномен / О.П. Сакалюк // Наукові записки Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Серія: Педагогічні та історичні науки. – 2013. – Вип. 110. – С. 147-153. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzped_2013_110_23.
5. Сніца Т. Особливості дослідження формування полікультурної компетентності у майбутніх офіцерів прикордонників / Т. Сніца // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України : електрон. наук. фах. вид. Серія : Педагогіка. – 2016. – № 4. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe
6. Чичуга М.М. Профілактика деструктивних психічних станів працівників соціально-психологічної служби установ виконання покарань України: дис. ... канд. психол. наук / Чичуга Марина Михайлівна. – Х., 2016. – 265 с.

References transliterated

1. Zhuravlova L.P. Psykholohiia empatii: [monohr.] / L.P. Zhuravlova. – Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2007. – 328 s.
2. Kushnirova T.V. Profesiino-psykholohichna pidhotovka pratsivnykiv DKVS shchodo neitralizatsii nehatyvnykh psykhiichnykh staniv ta profilaktyky suitsyadnoi povedinky / T.V. Kushnirova– K.: «MP Lesia», 2014. – 60 s.
3. Moroz L.I. Profesiino-psykholohichnyj trening u stanovlenni osobystosti fahivcja (na prykladi pracivnykiv OVS): [monogr.] / L.I. Moroz. – Ivano-Frankivs'k: ZAT Nadvirm. druk., 2007. – 312 s.
4. Sakaliuk O.P. Empatiia yak sotsialno-psykholohichni fenomen / O.P. Sakaliuk // Naukovi zapysky Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. M.P. Drahomanova. Serii: Pedahohichni ta istorychni nauky. – 2013. – Vyp. 110. – S. 147-153. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzped_2013_110_23.
5. Snitsa T. Osoblyvosti doslidzhennia formuvannia polikulturnoi kompetentnosti u maibutnikh ofitseriv prykordonnykiv / T. Snitsa // Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy : elektron. nauk. fakh. vyd. Serii: Pedahohika. – 2016. – № 4. – Rezhym dostupu: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe
6. Chychuha M.M. Profilaktyka destruktivnykh psykhiichnykh staniv pratsivnykiv sotsialno-psykholohichnoi sluzhby ustanov vykonannia pokaran Ukrainy : dys. ... kand. psykhol. nauk / Chychuha Maryna Mykhailivna. – Kh., 2016. – 265 s.

Yatchuk M.S. Empathy as a criterion for the psychological competence of employees of the State Criminal Execution Service of Ukraine. The article deals with empathy as a criterion for the psychological competence of employees of the State Criminal-Enforcement Service of Ukraine. The structure of empathy of employees of organs and penitentiary institutions was investigated and it was shown that the components are expressed in the following sequence: empathy penetration; rational channel of empathy; guidelines that reinforce empathy; intuitive canal of empathy; emotional empathy channel; identification in empathy. It was established that among the employees of organs and penitentiary institutions did not reveal persons with a high level of empathy, but those with a very low level of empathy prevail. The directions of raising the level of empathy as a criterion of psychological competence of the employees of the State Criminal-Executive Service of Ukraine are proposed: the formation of the focus on the state, problems, behavior of another person (convict, colleagues, etc.); development of the ability of employees of organs and institutions to execute sentences to sympathize with, empathize, assist other people (convicts, citizens, etc.); the formation of the ability of employees to predict the behavior of another person, in the absence of information about it, based on the experience contained in the subconscious; ensuring the formation of such an installation, the conviction that it promotes the openness of the rational, emotional and intuitive channels of empathy among employees of penitentiary institutions and institutions; development of the ability to bring trust, openness and sincerity to another person (convict, colleagues, etc.); the formation of the ability of the employees of the organs and institutions of punishment to put themselves in the place of another person and understand her feelings, inner world, behavior.

Key words: empathy, structure of empathy, level of empathy, psychological competence, professional activity.